

Schwert, dessen prachtvoller Griff (Abb. 2.) und das Ende der Scheide (Abb. 3.) auffallend sind. Der Typus des Schwertes zeigt eine Verwandtschaft mit den Schwertern von Székesfehérvár-Demkóhegy (A. É. 1906. S. 129–134.) und mit den von Székesfehérvár-Rádiótelep (A. É. 1923–26. S. 247.).

Nach den Analogien können wir die Zeit des Fundes auf das XI. Jahrhundert versetzen.

Eine wiederholte Ausgrabung konnte zu keinem neuen Erfolg führen, da an dem scheinbar wertvollsten Teile des Gebietes Gebäude stehen.

Nyiregyháza.

L. Kiss.

Adatok az Alföld sáncainak kérdéséhez.¹

Alföldi sáncainkkal — kivéve a római sáncokat —, a szakirodalom évtizedek óta alig foglalkozott. Régészeti feltárásuk nem történt meg, sőt az irodalmi és térkép anyag összegyűjtése is hiányzik.

Irodalom híján a térképekhez kell fordulnunk. Nagy értékűek a tizen-nyolcadik század nyolcvanas éveinek állapotát feltűntető, József császár-féle (1:28,800 méretű) katonai felvétel lapjai; a tizenkilencedik század végének viszonyait a közismert katonai (1:25,000 méretű) térképek tárják eléink. A kettő összevetése megmutatja a század pusztításait. A két felvétel lapjain található adatokat kiegészíti az e tekintetben szegényes irodalomban található egy-két adat. Mindez azonban csak ar-

ról beszél, hogy mi volt meg, illetőleg miről tudtak régen, de nem arról, hogy mi van meg ma. Erre pedig csak az elvégzendő helyszíni szemle és az annak alapján eszközözendő ásatás adhat felvilágosítást.

A fenti adatok figyelembevételével megkíséreltük felkutatni az Alföld egy részének bizonyára különböző korú sáncait, *Csongrád-, Békés-, továbbá a megcsontított Arad-, Csanád- és Bihar vármegyék területén*. Ez azonban csupán az anyaggyűjtés kezdete, a helyszíni szemle hátra van. Ez döntheti el, hogy a térképek és irodalom alapján megjelölhető helyeken valóban megvannak-e s ha igen, régészeti szempontból figyelmet érdemelnek-e a sáncok?

Három csoportra osztjuk a talált adatokat. Először azokat említjük, amelyek a József császár-féle, illetve a huszonötvezres térképeken sánc felírással vannak jelölve. Másodszor azokról szólunk, amelyek a térképeken nincsenek ugyan sáncként feltüntetve, de alakjuknál fogva, legalább részben, sáncok lehetnek. Harmadszor a csak az irodalomban említett adatokat közöljük. Ebben a csoportban külön tárgyaljuk az Ördögárokra, illetve az egyéb sáncokra vonatkozó adatokat.

¹ Ez a pusztán anyaggyűjtő munka az év folyamán készült az intézetben igen sok térkép melléklettel. Nyers anyagként is érdemesnek tartjuk közölni, mert szolgálatot vélünk tenni azoknak, akik a helyszínen kutatnak. Legalább tájékozódni arról, hol lehet reményük arra, hogy valamit találhatnak. Az adatok egy részéről már is megállapítottuk, hogy tévesen kerültek a térképre, de azért benneahagytuk a nyersanyag összeállítás keretében. A gyűjtés tovább folyik s jelenleg az egész Alföld területére kiterjed. Annak idején ezt is közölni fogjuk. *Szerk.*

A térképek adatainak közlésénél elől adjuk a térképlap számát (1:25,000-es térképnél: pld. 5068/3, a József császár-féle térképnél: C. XXV. S. 19.), majd a sánc fekvését, végül alakját. Amelyik sánc csak a József császár féle térképen volt meg, annál zárójelben a megfelelő huszonötezres térképlap számát is közöltük. A térképeken nem található sáncoknál, csak az irdalmi adatokat közöljük.

I. A térképeken sánc felirással jelölt helyek.

5068/3., C. XXV. S. 19., C. XXV. S. 20. Mindkét felvételen rajta van az Ördögárok egy része. Az 5068/3. lapon még egy kör- és egy négyszögalakú sánc.

5165/2. Kisújszállástól DNY-ra, kb. 9 km-re, az Ördögárok nyomai.

5166/1., 5166/3., C. XXI. S. 21., C. XXI. S. 22. Mindkét felvétel lapjain az Ördögárok egy része.

5167/4. Vízegyházától DK-re, kb. 5 km-re, az Ördögárok egy része. Az 5267/2. lapon folytatódik.

C. XXIV. S. 22. (5167/1.). Zsáka alatt egy négyszögletes földmű.

5167/2., C. XXV. S. 21. Mindkét felvétel lapjain az Ördögárok egy része: Bojttól és Kereszttestől NY-ra.

5168/1. Bihartól É-ra, kb. egy km-re, négyszögletes földmű.

5267/2. Rojt és Oláhszentmiklós között négyszögletes földmű. A két falutól K-re az Ördögárok egy része.

5365/4., C. XXI. S. 27. Hódmezővásárhely határának ÉK-i részén, a Nagy-Tatársánc és a Szöllősi sánc.

C. XXII. S. 26. (5366/1.). Békéstől DNY-ra sáncal körülvett halom.

5366/1., C. XXII. S. 27. Csabától DNY-ra, halmot körülvévő négyszögletes földmű.

C. XIX. S. 28. (5464/2.). A Hódmezővásárhely határában levő Kishomokon három oldalú nagyméretű földmű. Ma már nincs meg.

C. XXI. S. 29. (5465/4.). Csanádpalotától ÉK-re kb. 2.5 km-re, négyszögletes sánc.

5466/1. Reformátuskovácsházától ÉNy-ra az egyenesvonalú Tatár-sánc. Tőle DNY-ra, a Kállay pusztán ovális alakú sánc. Mindkettő ma is megvan.

C. XXII. S. 31. (5566/1.). Magyarpécskától ÉNy. ill. DNY felé, három négyszögletes és egy hosszú egyenes sánc.

II. Alakjuk miatt sáncnak látszó helyek.

5066/4. Püspökladánytól ÉK-re kb. 6 km-re.

5066/4. Püspökladánytól DDK-re.

5066/4. Püspökladány ÉK-i oldalán.

5067/3. Földes mellett.

5067/3. Sáp mellett.

5067/4. Konyár mellett és tőle ÉK-re.

5165/1. Törökszentmiklóstól D-re, kb. 3 km-re.

5165/1. Törökszentmiklóstól ÉNy-ra, kb. 8 km-re.

5165/3. Törökszentmiklóstól D-re, kb. 6 km-re.

5166/1. Dévaványától É-ra, kb. 12.5 km-re.

5166/1. Kisújszállástól K-re, kb. 14 km-re.

5166/2. Dancsházától ÉNy-ra.

5166/2. Biharnagybajomtól É-ra, ill. D-re.

5166/2. Szereptől NY-ra, ill. DNY-ra.

5166/2. Udvaritól D-re, Biharnagybajomtól ÉNy-ra, kb. 4 km-re.

5166/3. Dévaványától ÉNy-ra, kb. 7 km-re.

5166/4. Füzesgyarmattól NY-ra, kb. 6 km-re.

5166/4. Szeghalomtól ÉNy-ra, kb. 5 km-re.

5166/4. Szeghalom É-i oldalán.

5167/1. Bakonszeg mellett és tőle D-re.

5167/1. Berettyóújfalutól Ny-ra, K-re és ÉK-re.

5167/1. Bakonszegtől ÉÉNy-ra kb. 4 km-re.

5167/1. Zsákától ÉNy-ra, kb. 6.5 km-re.

5167/2. Bedő É-i és DNy-i oldalán.

5167/2. Kismarjától DNy-ra.

5167/2. Hencidától DNy-ra, kb. 2.5 km-re.

5167/2. Nagykerekítől É-ra, és DK-re.

5167/2. Nagykerekítől D-re, kb. 3 km-re.

5167/3. Vekerdtől DK-re, kb. 2 km-re.

5167/3. Mezősastól Ny-ra, kb. 4.5 km-re.

5167/4. Borstól ÉNy-ra.

5167/4. Beregbüszörménytől ÉNy-ra, kb. 7.5 km-re.

5167/4. Köröstarjántól K-re, kb. 4 km-re.

5167/4. Vizesgyántól D-re, kb. 4 km-re.

5167/4. Vizesgyán Ny-i oldalán.

5265/2. Endrődtől É-ra, kb. 8 km-re.

5265/4. Endrődtől DNy-ra, kb. 8 km-re.

5266/2. Vésztőtől ÉNy-ra, kb. 4—5 km-re.

5266/3. Mezőberény mellett.

5266/4. Békés mellett.

5266/4. Békéstől ÉK-re, kb. 8 km-re.

5266/4. Békéstől K-re, kb. 14 km-re.

5267/1. Gesztől ÉNy-ra és É-ra, kb. 4—6 km-re.

5267/2. Cséffától Ny-ra.

5267/3. Méhkeréktől DK-re 4, ill. 9.5 km-re.

5267/3. Mezőgyántól Ny-ra, kb. 6.5 km-re.

5267/3. Mezőgyántól DK-re, kb. 7 km-re.

5267/3. Mezőgyántól DK-re, kb. 3 km-re.

5267/3. Mezőgyántól D-re, kb. 2.5 km-re.

5267/3. Sarkadkeresztúr környékén.

5365/2. Nagyszénástól É-ra, kb. 6 km-re, illetőleg ÉÉNy-ra, kb. 5 km-re.

5366/4. Kétegyházától DNy-ra.

5366/4. Kétegyházától D-re.

5367/1. Sarkadtól Ny-ra, ill. DNy-ra.

5465/3. Földeáktól ÉNy-ra, kb. 2 km-re.

5465/3. Óföldeáktól ÉÉK-re, kb. 1200 m-re.

5465/4. Nagymajláth K-i oldalán.

5465/4. Ambrózfalva Ny-i oldalán.

5466/2. Nagykamarástól Ny-ra, kb. 9 km-re.

5466/2. Nagykamarástól ÉK-re.

5466/4. Nagyvarjastól Ny-ra 3 és 4 km-re.

5466/4. Nagyvarjas ÉK-i oldalán.

III.a. *A térképeken nem található irodalmi adatok.*

Aradmegye:

Borosjenőn négyszögletes vár. Tőle É-ra az Erdőhát felé római töltés vezet. (Márki: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története I. 24. l.)

Pécskától K-re, Csálán földvár. (Márki: i. m. I. k. 118. l.)

Dohányos szigeten, mely 1100 m-re van Nadab falutól, téglakeresség. (Márki: i. m. I. k. 100. l.)

Zsadányon avargyűrű. (Márki: i. m. I. k. 201. l.)

Szentannán avargyűrű, melyet az Ördögárok metsz. (Márki: i. m. I. k. 37. l.)

Békésvármegye:

Szláv eredetű földvár a Dobozon

alul fekvő Ó-vár. (Karácsonyi: Békésvármegye története I. k. 16. l.)

Földvár, Békéstől Ny-ra. (Karácsonyi: i. m. I. k. 13. l.)

Békéssabán az alsó és felső végnek egy része Sáncnak hívatik. (Pesty: Helységnévtár Békésvármegyei kötet.)

Csudaballai pogányvár. (Gallacz János: Monografia. A Körös-Berettyó völgy ármentesítéséről és ezen völgyben alakult vízrendező társulatokról. I. k. 147. l.)

Dobozon: Sámson vára két föld-sáncal. (Pesty: i. m.)

Alsó- és Felsődoboz közt Sámson-vára. (Karácsonyi: i. m. I. k. 16. l.)

A középkorban Félhalomtól DNy-ra fekvő Fábianváron földvár. (Karácsonyi: i. m. I. k. 14. l.)

Békés K-i oldalán fekvő kamati vár. (Karácsonyi: i. m. I. k. 14. l.)

Orosházától ÉNy-ra tojás alakú sánc. (Karácsonyi: i. m. I. k. 14. l.)

Szeghalom mellett földvár. Emlékét a mai Várhely őrzi. (Karácsonyi: i. m. I. k. 16. l.)

Biharvármegye:

A bihari vártól K-re: Csatári földvár. Kismarja É-i részén is földvár feküdt. Sarkadon szintén. (Gallacz: i. m. I. k. 146–147. l.)

Csongrádvármegye:

Alpári, csanyi, szegvári és szentesi földvárak. (Zsilinszky: Csongrádvármegye története I. k. 22., 27., 28. l.)

Szentestől K-re, Donáttornán: sáncokkal körülvett palota(?). Borovszky: Csanádvármegye története II. 150–151. l.)

Dónáti pogányvár. (Zsilinszky: i. m. I. k. 22. l.)

A pusztá Hékédi ásatások alkalmával talált avarerőd sáncok. (Zsilinszky: i. m. I. k. 22. l.)

Hódmezővásárhely határában a solti dűlőben, a Tisza mentén, nagy sánc-

lások nyúlnak el. (Szeremlei: Hódmezővásárhely története I. k. 219. l.)

Szentes és Derekegyháza irányában római sáncok(?) voltak. (Szeremlei: i. m. I. k. 266. l.)

A mártélyi tiszai rév mellett, Vá-sárhely és Tömörkény irányában, sánc-művek húzódnak. (Szeremlei: i. m. I. k. 481. l.)

III.b. *A térképen nem található Ördögárok.*

A szentannai avargyűrűtől Ny-ra van az Ördögárok egy darabja. Valószínűleg összefügg azzal az Ördögárokkal, amely „Hodony, Monostor, Ároki, Arad, Zimánd, Kurtics, Árokszék, Simánd, Székudvar, Nagy Csorvás és Szelistye-pusztá, Pély, Varsánd, Sarkad, Geszt, a bihari Zsadány határán át egészen a Tiszáig (Tizadobig) vezet”. (Márki: i. m. I. k. 41–42. l.)

Szintyén ill. a Fejér-Körös jobbpartján levő somosi erdőn túl két töltes van. A Ny-i fennmaradt a horgostói és a csereklyési határrészben s innen megy Livadia és Tamásda felé. A másik ág az ágyai erdő és Sároszug közt feltűnően épen maradt meg. Innen Szalonta, Inánd, Püspöki és Siter felé folytatódik s a Rézhegységen keresztülélve, Ákosnál (Szatmártól D-re) a Kraszna baloldalán nyoma vesz. (Márki: i. m. I. k. 32. l.)

A Duna mellett Bajánál kezdődött; innen Halas és Félégyháza irányában haladva Sas és Csépa közt átlépett a Tiszán, keresztülvonult Tatárszállásán majd Mezőtúr, Póhalom, Károly és Szeghalom mellett elhaladva a bihari földvárnál végződött. (Karácsonyi: i. m. k. 13. l.)

„A másik út Mező-Túrról, Póhalmon, Simaszigeten, Kis-Károlyon keresztül, Szeghalomra, innen pedig

Csökmő és Körösszeg irányában Nagyváradra vitt". (Karácsonyi: i. m. I. k. 247. l.)

A bihari földvár felé vonult egy Arad-Simánd, Székudvar, Sarkad, Cséffa határain átvonuló töltés. (Karácsonyi: i. m. I. k. 13. l.)

Az Ördögárok a Tiszától Varsány alatt vonul Biharvm.-be, hol Vörösgyűrűsnek tartva húzódik, majd a Sebes-Körösre. (Gallacz: i. m. I. k. 145. l.)

Kishorgoshoz is tartozik egy Ördögárka nevű határrész. (Pesty: Helységnevtár, Csongrádvm.-i kötet.)

A római uralom idején Kolozsvárról kiindulva Mojgrádon, Biharon, Békésen át Torda, Szeghalom, Sima

érintésével egy földmű húzódott a Körös moesarain keresztül a Tisza felé s átvágta a Duna-Tisza közét, Szekeső ill. Tolna castrumával szemben érte el a Dunát. (Márkus György: Békés vármegye 353. l.)

Az Ördögárok egy részét vélte fedezni Téglás Gábor a Csengele pusztának Főlegyháza felé eső részén. (Téglás Gábor: Pár szó a nagy Alföld Ős-kori sáncairól. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1905 augusztus 27—30-ig Szegeden tartott XXXIII. vándorgyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Bp. 1906. 353—355.)

Molnár Sándor.

Angaben zur Frage der Schanzen des Alfölds.

Der ungarische Bericht enthält nur rohe Angaben; wir wollen ihn doch auch in dieser Form denen zur Verfügung stellen, die an Ort und Stelle arbeiten wollen. Dieser Bericht teilt uns jene Angaben mit, die an der Landkarte vom Masstabe 1:25.000, an den Landkarten der Josephinischen Aufnahme vom Masstabe 1:28.000 und in der ortsgeschichtlichen Literatur vorkommen, welche im Gebiete der Komitate Csongrád, Békés und in den zerstörmelten Komitaten Arad, Csanád, Bihar zu finden sind, oder nach der Zeugenschaft der Angaben zu finden waren.

Den Bericht wird ein Repertorium folgen, dass sich auf das ganze Alföld beziehen wird.

Bei der Mitteilung der Angaben der Landkarten geben wir an erster Stelle die Nummer des Blattes an (bei der Landkarte v. 1:25.000: 5068/3., bei der Josephinischen Aufnahme mit der Bezeichnung: CXXV. S. 19. usw.). Dann kommt die Angabe von der geographi-

schen Lage der Schanze. Bei der Schanze die nur auf den Landkarten der Josephinischen Aufnahme zu finden ist, geben wir die Nummer des entsprechenden Blattes der Landkarte v. 1:25.000 zwischen Klammern an. Wir teilen nur die literarischen Angaben jener Schanzen mit, die an der Landkarte nicht zu finden sind.

Die Zusammenfassung wird in vier Gruppen eingeteilt: I. Die an den Landkarten mit „Schanze“ bezeichneten Stellen. II. Die wegen ihrer Form als Schanzen erscheinenden Stellen. IIIa. Die literarischen Angaben, die an den Landkarten nicht zu finden sind. IIIb. Die Teufelsgräber (Ördögárkok), die auf den Landkarten nicht zu finden sind.

Der Zweck des Berichtes ist bloss die Mitteilung der Angaben. Die Aufindung und kritische Besprechung kann eine spätere Aufgabe sein.

S. Molnár.